

**O'ZBEKISTONNING JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZO
BO'LISH ISTIQBOLIDA KAMSITMASLIK TAMOYILINING TA'SIRI**

Mamirov Jamshid Faxritdin o'gli

Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada jahon avsdo tashkilotiga a'zolik O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri va kamsitmaslik tamoyilini amalda qo'llash xususiyatari haqida yozilgan.

***Kalit so'zlar:** kamsitmaslik tamoyili , JST, GATT , GATS, TRIPS, Investitsiya.*

Kirish.

O'zbekiston 1994-yil dekabridan buyon JSTga a'zo bo'lishga intilmoqda, bu esa tashkilot tarixidagi a'zolik bo'yicha eng uzoq davom etgan muzokaradir. Biroq 2000-yillarda sobiq prezident Karimovning ichkariga qaragan iqtisodiy siyosati tufayli bu jarayon to'xtatildi. Prezident Mirziyoyev 2016-yilda hokimiyatga kelganidan so'ng, uning tashqi ko'rinishdagi yondashuvi tufayli ariza qayta tiklandi. Ushbu maqola O'zbekistonning a'zo bo'lish jarayoni tarixi va JSTning shu vaqtdagi o'zgarishlarini o'rganadi. O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishi yoki kirmasligi uning iqtisodiy islohotlarga sodiqligiga bog'liq. Agar hukumat ko'proq diversifikatsiyalangan va raqobatbardosh iqtisodiyotni yaratishdan chinakam manfaatdor bo'lsa, JSTga a'zo bo'lish foydali bo'ladi. Biroq, agar iqtisodiyot o'zgarishlarga chidamli bo'lsa, qo'shilish qiyin va unchalik qimmatga tushmaydi.¹

2020-yil 7-iyul kuni O'zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga (JST) a'zo bo'lishi bo'yicha ishchi guruhning 2005-yil oktabr oyidan buyon birinchi yig'ilishi bo'lib o'tdi. Uchrashuvda O'zbekiston Bosh vaziri o'rinbosari, Investitsiyalar va tashqi savdo vaziri Sardor Umurzoqov alohida JSTga kirishning ahamiyati haqida nutq so'zladi. U O'zbekistonni jahon iqtisodiy hamjamiyatiga va ko'p tomonlama savdo tizimiga integratsiyalashuviga qaratilgan amalga oshirilayotgan islohotlarning ustuvor yo'nalishi va muhim qismi ekanini ta'kidladi.

¹ In the article titled "Uzbekistan and the World Trade Organization" published in the Silk Road: A Journal of Eurasian Development in 2020, Richard Pomfret examines the history of Uzbekistan's application to the WTO, which dates back to 1994, and the changes that have taken place in the organization during this period. The author emphasizes that Uzbekistan's accession to the WTO depends on the country's commitment to economic reform, and argues that membership would be beneficial if the government is serious about creating a more diversified and competitive economy, but challenging and of little value if the economy resists reform. The article can be accessed at <https://doi.org/10.16997/srjed.35>

O'zbekiston 1994-yil dekabr oyida JSTga a'zo bo'lish uchun ariza bergan birinchi Markaziy Osiyo davlati edi. Muzokaralar odatda bir necha yil davom etsa-da, Qirg'izistondan farqli o'laroq, O'zbekistonning muzokaralari biroz vaqt o'tib to'xtab qoldi. Biroq, O'zbekiston dunyodagi istalgan davlatning ariza berish va JSTga a'zo bo'lish o'rtasidagi eng uzoq kutishga to'g'ri keladi. Ushbu maqola O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish yo'lining uzoq davom etishi sabablari va jarayonni yakunlash uchun qanday harakatlar zarurligini o'rganadi.

O'zbekistonning JSTga bo'lgan uzoq va mashaqqatli yo'li.

O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish harakatlariga uning ichki iqtisodiy va siyosiy holati sezilarli ta'sir ko'rsatdi. 1991-yil dekabr oyida SSSR parchalanganidan keyin O'zbekiston makroiqtisodiy paketni ishga tushirdi va 1994-yil oxirida o'z milliy valyutasini muomalaga kiritdi. Markaziy Osiyoda bunday islohotlarni amalga oshirgan birinchi davlat sifatida O'zbekiston 1994-yil dekabr oyida JSTga a'zo bo'lish bo'yicha muzokaralarni boshladi. 1996 yil oktabr oyida O'zbekiston hukumati paxta eksporti daromadlarining qisqarishiga javoban valyuta nazoratini o'rnatgach, vaziyat keskin o'zgardi. Bu harakat JSTning import uchun xorijiy valyutalarga kirishni cheklashni taqiqlovchi asosiy tamoyillarini ochiqdan-ochiq buzdi.

2000-yillar boshida O'zbekiston hukumati valyuta nazoratini yumshatish imkoniyatlarini muhokama qilgan, biroq valyutani konvertatsiya qilish bo'yicha jiddiy choralar ko'rilmagan. 2003-yilda hukumat valyuta nazoratini to'xtatishni e'lon qildi va JSTga qo'shilishning mumkin bo'lgan oqibatlarini baholash uchun turli tashabbuslar boshlandi. Biroq, islohotlarni amalga oshirish o'rniga, hukumat valyuta nazoratini kuchaytirdi, bu esa 2005 yildan keyin JST bilan muzokaralar to'xtab qolishiga olib keldi. 2012 yilga kelib, valyuta bo'yicha qora bozor mukofoti taxminan 50% gacha o'sdi va resurs bumidan keyin u yanada oshdi. 2014 yilda nihoyasiga yetdi. Valyuta nazoratini bekor qilish istagiga qaramay, Islom Karimov prezidentligi davrida foreksni liberallashtirishda sezilarli muvaffaqiyatga erishilmadi.

Shavkat Mirziyoyev 2016-yil dekabrda O'zbekistonning yangi prezidenti etib saylanganida, 2016-yil avgustida Prezident Karimov vafotidan so'ng mamlakatda jiddiy iqtisodiy islohotlar amalga oshirilishi kutilgandi. 2017-yil sentabr oyida Mirziyoyev so'm valyutasini oson konvertatsiya qilish imkoniyatini yaratdi. JST qoidalariga rioya qilish yo'lidagi muhim qadam bo'ldi. Bungacha O'zbekiston JSTga

a'zo bo'lishda unchalik katta muvaffaqiyatlarga erishmagan va JST veb-saytida faqat cheklangan ma'lumot hujjatlari mavjud edi. Biroq rasmiy muzokaralar 2019-yil aprelida qayta boshlangan.

O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish uchun ariza berish muddati 1995 yil yanvar oyida Tariflar va savdo bo'yicha Bosh kelishuvning (GATT) JST tomonidan almashtirilishi bilan bir vaqtda sodir bo'ldi. GATT 1947 yilda tashkil etilgan bo'lib, global savdoda shaffoflik va kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik, mamlakatlarning qasos olishdan qo'rqmasdan tariflarni oshirish imkoniyatlarini cheklash bilan birga, tariflarni savdo siyosatining asosiy vositasi sifatida ta'kidlash. GATTning Jenevadagi kotibiyati yig'ilishlarni muvofiqlashtirish va hujjatlarni yuritish uchun mas'ul edi. GATTning ko'p tomonlama savdo muzokaralari asosiy savdo sheriklari o'rtasidagi ikki tomonlama muhokamalar bilan mashhur bo'lib, keyinchalik diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslik tamoyili orqali barcha shartnoma tuzuvchi tomonlarni qamrab olish uchun kengaytirildi. Kennedi raundi va Tokio raundi kengroq tariflarni pasaytirdi va notarif to'siqlarini ko'rib chiqdi, Urugvay raundi (1986-1994) qishloq xo'jaligi va to'qimachilik kabi ilgari istisno qilingan tarmoqlarni ko'rib chiqdi, tarifsiz to'siqlarni tartibga soldi va savdo bo'yicha Bosh kelishuvni kiritdi. Xizmatlar (GATS).²

1995 yilda JST GATT o'rnini bosganda, u o'zi bilan nizolarni hal qilish mexanizmi shaklida sezilarli o'zgarishlarni olib keldi. Bu mexanizm jahon savdo huquqiga katta kuch berdi va nizolarni yanada samarali va tez hal qilish imkonini berdi. Ushbu mexanizmning samaradorligi dastlabki holatlarda, masalan, Venesuela va Ekvador bilan bog'liq bo'lgan holatlarda namoyon bo'ldi, bu erda yirik savdo hamkorlari qarorni qabul qildilar va shunga mos ravishda o'z amaliyotlarini o'zgartirdilar. Bu shuni ko'rsatdiki, barcha mamlakatlar kattaligidan qat'i nazar, JST qonunchiligiga rioya qilish muhimligini tan olishadi. Nizolarni hal qilish mexanizmidan tashqari, JST jahon savdo huquqining katta to'plamini kiritdi, bu Urugvay raundining 550 sahifali Yakuniy aktida o'z aksini topdi.

JSTga a'zo bo'lgach, mamlakat shaffoflik va kamsitmaslikni birinchi o'ringa qo'yadigan belgilangan savdo qonunlari to'plamiga rioya qilishga rozi bo'ladi. Jahon savdo huquqining keng qamrovli majmui Urugvay raundining 550 betlik Yakuniy

² Van den Bossche, P. The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2006

aktida jamlangan. A'zolar tariflar jadvallarini va muhim notarif to'siqlarini taqdim etishlari kerak, ular faqat muayyan sharoitlarda oshirilishi mumkin, shu jumladan nohaq amaliyotlar uchun himoya vositalarini taqdim etish, masalan, antidemping bojlari (AD) va kompensatsiya bojlari (CVDs) qarshi kurashish uchun yirtqich narxlar va eksportchilar tomonidan olingan subsidiyalar, bundan tashqari, a'zolar kodlar va boshqa shartnomalarga rioya qilishlari kerak.

JST va GATT³ o'rtasidagi farq juda muhim, ammo ommaviy axborot vositalarida yoritilishi ko'pincha savdo oqimlarining ko'payishi va nizolarni hal qilish holatlarini e'tiborsiz qoldirib, Doha raundidagi muvaffaqiyatsiz muzokaralarga e'tibor qaratadi. GATTdan JSTga o'tish o'zgaruvchan savdo landshaftini aks ettiradi, bu yerda savdo ishqalanishlari faqat tariflar emas, balki kamsituvchi qoidalar, subsidiyalar va soliqlar kabi muammolardan kelib chiqqan. Bu masalalarni ko'p tomonlama muzokaralar orqali hal qilish oson emas, asosiy notarif to'siqlarni aniqlash yoki tariflarni pasaytirishdan farqli o'laroq. Buning o'rniga, ushbu muammolarni hal qilish uchun JST savdo qonunchiligiga asoslangan sud jarayonlari talab qilinadi. Biroq, noadekvat deb topilgan yoki yangi sohalar boshqaruvni talab qilganda qonunlarni o'zgartirish muammosi hali ham mavjud. Resurslar ko'tarilishi davrida JSTga a'zolikning afzalliklari noaniq edi, chunki u neft va gaz yoki ko'pgina foydali qazilmalar savdosiga ta'sir qilmadi, import qiluvchi mamlakatlar odatda cheklashni xohlamaydilar. Hozirda Rossiya, Tojikiston va Qozog'iston JSTga a'zo, O'zbekiston, Belarus, Ozarbayjon va Turkmaniston esa a'zo emas.⁴

O'zbekistonda kamsitmaslik tamoyilini mustahkamlashda qonundagi o'zgarishlar.

O'zbekiston, boshqa ko'plab davlatlar singari, kamsitmaslik prinsipini qo'llab-quvvatlash borasida qonunchilik muammolariga duch kelmoqda. O'zbekistondagi asosiy muammolardan biri irqi, etnik kelib chiqishi, dini, jinsi, jinsiy orientatsiyasi va nogironligi kabi turli belgilarga ko'ra kamsitishni taqiqlovchi keng qamrovli diskriminatsiyaga qarshi qonunchilikning yo'qligidir. O'zbekiston Konstitutsiyasi

³ Van den Bossche, P. The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2006

⁴ Van den Bossche, P. The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2006

kelib chiqishi, ijtimoiy mavqei, irqi, millati, jinsi, tili, dini, e'tiqodi, shaxsiy imtiyozlaridan qat'i nazar, barcha fuqarolarning teng huquq va erkinliklarini kafolatlaydi. Biroq amalda diskriminatsiya turli shakllarda, jumladan, bandlik, ta'lim, uy-joy va davlat xizmatlaridan foydalanishda saqlanib qolmoqda. Ushbu muammoni hal qilish uchun O'zbekiston barcha odamlarni kamsitishdan samarali himoya qilishni ta'minlaydigan kamsitishlarga qarshi keng qamrovli qonun hujjatlarini qabul qilishi kerak. Ushbu qonunchilik kamsitishning aniq ta'riflarini berishi, kamsitish haqidagi shikoyatlarni xabar qilish va tekshirishning samarali mexanizmlarini o'rnatishi va kamsitish aybdorlariga tegishli jazo choralarini belgilashi kerak.

O'zbekiston Prezidentining 28 yanvardagi 5643-son qarori bilan farmonda belgilangan takomillashtirish chora-tadbirlariga muvofiq investitsiyalar va tashqi savdoni boshqarishning yangi tizimi belgilandi. Natijada O'zbekiston Investitsiyalar bo'yicha davlat qo'mitasi va Tashqi savdo vazirligi birlashtirilib, Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi tashkil etildi. Yangi vazirlikning asosiy vazifasi investitsiya siyosatini amalga oshirish va tashqi savdo va boshqa sohalarda xalqaro iqtisodiy hamkorlik bo'yicha yagona davlat siyosatini ishlab chiqish bilan bir qatorda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, xalqaro moliya institutlari va xorijiy davlat tashkilotlarini jalb qilishni muvofiqlashtirishdan iborat.⁵

O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi quyidagi asosiy strategik vazifalar va yo'nalishlarni kiritgin:

- Rivojlanish davlat dasturi va investisiya dasturini muvofiqlashtirish va samarali amalga oshirish, shuningdek tarmoq va hududiy investitsiya dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha davlat yagona investitsiya siyosatini amalga oshirish;
- xorijiy investitsiyalarni jalb etish, xalqaro iqtisodiy va moliya institutlari, xorijiy davlat moliya tashkilotlari bilan ikki tomonlama va ko'p tomonlama shaklda o'zaro hamkorlik qilish bo'yicha ishlarni muvofiqlashtirish;
- O'zbekiston Respublikasining davlat organlari va tashkilotlari xalqaro va xorijiy moliya-iqtisodiy institutlarning doimiy vakillari, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining tashqi iqtisodiy faoliyat masalalari bilan

⁵ Tashqi iqtisodiy faoliyat va raqobat menejmenti [Matn] : o'quv qo'llanma /F.M. Rahmatullayeva [va boshq.] .-Buxoro: OOO "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdona nashriyoti,2021.-152 b

shugʻullanuvchi xodimlari bilan birgalikda faoliyatini muvofiqlashtirish; xorijiy davlatlarning boshqarmalari;

➤ Oʻzbekiston Respublikasining investitsiyaviy hamkorlik masalalari boʻyicha xalqaro shartnomalarini tayyorlash, kelishish va imzolashda ishtirok etish;

➤ investorlar bilan doimiy oʻzaro aloqani taʼminlash, hududlar va mahalliy kompaniyalarni ularning investitsiyalarini jalb etishda qoʻllab-quvvatlash, investisiya takliflarini ishlab chiqishni tashkil etish;

➤ tashqi savdo sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish, milliy tizimlarning samarali ishlashini taʼminlash boʻyicha eksportni qoʻllab-quvvatlash, tashqi savdoni tartibga solish sohasidagi davlat organlari va tashkilotlari faoliyatini muvofiqlashtirish;

➤ savdoda tarif va tarifsiz tartibga solish choralarini qoʻllash, shuningdek, elektron savdo ishlarini takomillashtirish bilan bogʻliq faoliyatni muvofiqlashtirish;

➤ Oʻzbekiston Respublikasining xorijiy davlatlar bilan savdo hamkorligini kengaytirish va mustahkamlash, tovarlar, ishlar va xizmatlar eksportini qoʻllab-quvvatlash;

➤ Oʻzbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga aʼzo boʻlish jarayonini muvofiqlashtirish va boshqa koʻp tomonlama iqtisodiy tashkilotlar bilan hamkorlik qilish;

➤ ulgurji va birja savdosini tartibga solish masalalarini muvofiqlashtirish, bozor konʻyunkturasini tahlil qilish va monitoring qilish hamda marketing tadqiqotlarini oʻtkazish va tovarlar narxlari haqidagi maʼlumotlarni tahlil qilish;

➤ tashqi savdo infratuzilmasini rivojlantirish, shu jumladan tranzit imkoniyatlari darajasini oshirish, logistika va transport yoʻlaklarini yanada takomillashtirish, shuningdek eksport yoʻnalishlarini diversifikatsiya qilish masalalariga koʻmaklashish;

Oʻzbekiston Respublikasining “Chet el investitsiyalari toʻgʻrisida”gi qonuni xorijiy investitsiyalarni jalb etish sohasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishning asosiy qonunchilik hujjati boʻlib, iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalar bilan hamkorlik qilish doirasidagi ilgʻor fikrlarni oʻz ichiga oladi. respublika. Yuridik hujjat sifatida qonun oʻzining asosiy nizomlarida xalqaro investitsiya qonunchiligining xalqaro andozalariga javob beradi. U Oʻzbekiston

Respublikasida xorijiy investitsiya faoliyatini tartibga solish sohasidagi asosiy tushunchalar va asosiy tamoyillarni o‘z ichiga oladi.⁶

Bundan tashqari, ushbu qonunda tashqi iqtisodiy faoliyatning asosiy tamoyillari keltirilgan va quyidagilardan iborat:

- ✓ tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlarining erkinligi va iqtisodiy mustaqilligi;
- ✓ tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlarining tengligi;
- ✓ savdo-iqtisodiy munosabatlarni amalga oshirishda kamsitishlarga yo‘l qo‘ymaslik;
- ✓ tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishda o‘zaro manfaatdorlik;
- ✓ tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini davlat tomonidan himoya qilish.

O‘zbekiston Respublikasida tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solishda quyidagi hujjatlar qabul qilindi:

- ✓ O‘zbekiston Prezidentining 2017-yil 29-sentabrdagi “O‘zbekistonning tashqi iqtisodiy faoliyatini yanada tartibga solish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3303-son qarori;
- ✓ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-yanvardagi “Investitsiya va tashqi savdo sohasida boshqaruv tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5643-son qarori;
- ✓ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi PQ-4135-son qarori va boshqalar.

Takliflar:

Adolatsiz cheklovlarni bartaraf etish va erkin savdoni saqlashni ta'minlash uchun kamsitmaslik tamoyilining o'zi isloh qilinishi kerak, chunki u JST maqsadlari bilan chambarchas bog'liq. Printsipning to'g'ri ishlashi adolatsiz cheklovlarni to'liq bartaraf etishga olib kelishi mumkin, bu esa uni eng samarali echimga aylantiradi.

Diskriminatsiyaga yo‘l qo‘ymaslik tamoyilini ilgari surish uchun O‘zbekiston bir necha qadamlarni qo‘yishi mumkin, jumladan:

⁶ Toshkent sh.,2014-yil 9-dekabr,O‘RQ-380-sonO‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING QONUNIIinvestitsiya faoliyati to‘g‘risida

1. Huquqiy himoyani kuchaytirish: O'zbekiston barcha asoslar bo'yicha kamsitishlarga qarshi munosib himoyani ta'minlash uchun qonunchilik bazasini yanada mustahkamlashi mumkin. Bu kamchiliklar va kamchiliklarni aniqlash uchun mavjud qonunlar va siyosatlarni ko'rib chiqish va ularni bartaraf etish choralarini ko'rishni o'z ichiga olishi mumkin.

Masalan, kamchiliklardan biri soliq kodeksida. Masalan, Soliq kodeksining 473-moddasiga muvofiq: Maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilariga kiritilgan investitsiyalar hajmiga qarab, soliq imtiyozlari mol-mulk solig'i, yer solig'i va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqlardan ozod qilish shaklida beriladi. Shu o'rinda savol tug'iladi, nima uchun aynan maxsus iqtisodiy zonalarga imtiyoz berilgan?

2. Xalqaro hamkorlikda ishtirok etish: O'zbekiston kamsitmaslik tamoyillarini ilgari surish maqsadida boshqa davlatlar va tashkilotlar bilan xalqaro hamkorlikni amalga oshirishi mumkin. Bu inson huquqlari bo'yicha xalqaro forumlarda ishtirok etish, boshqa davlatlar bilan ilg'or tajriba almashish, xalqaro tashkilotlardan texnik yordam va yordam so'rashni o'z ichiga olishi mumkin.

Masalan :

✓ Xalqaro savdo va investitsiyalarda kamsitmaslik va adolatli raqobatni targ'ib qiluvchi Jahon Savdo Tashkiloti (JST) yoki Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) kabi xalqaro tashkilotlarga qo'shilish.

✓ Savdo va investitsiyalar sohasida kamsitishlarga yo'l qo'ymaslikni rag'batlantirish bo'yicha umumiy yondashuvlarni muhokama qilish va ishlab chiqish uchun Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi, Markaziy Osiyo mintaqaviy iqtisodiy hamkorlik dasturi (CAREC) dasturi yoki Shanxay hamkorlik tashkiloti (SHHT) kabi mintaqaviy forumlarda ishtirok etish.

✓ Diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslik siyosatini amalga oshirishda texnik yordam va yordam olish uchun Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ) yoki Jahon banki kabi xalqaro moliya institutlari bilan ishlash.

✓ Ikki tomonlama yoki ko'p tomonlama muloqotlar orqali o'z iqtisodlarida kamsitmaslik siyosatini muvaffaqiyatli amalga oshirgan boshqa mamlakatlar bilan ilg'or tajriba almashish.

✓ Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari bo'yicha kengashi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt yoki irqiy kamsitishning

barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi xalqaro konventsiya kabi inson huquqlari bo'yicha xalqaro forumlar va konvensiyalarda ishtirok etish, barcha sohalarda kamsitishning oldini olish tamoyillarini ilgari surish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- Van den Bossche, P. The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2006
- Tashqi iqtisodiy faoliyat va raqobat menejmenti [Matn] : o'quv qo'llanma F.M. Rahmatullayeva [va boshq.] .-Buxoro: OOO "Sadridin Salim Buxoriy" Durdona nashriyoti,2021.-152 b
- In the article titled "Uzbekistan and the World Trade Organization" published in the Silk Road: A Journal of Eurasian Development in 2020

Xalqaro shartnomalar:

- Tarif va savdo bo'yicha Bosh kelishuv matni 1947 yil
- Tarif va savdo bo'yicha Bosh kelishuv 1994 yil
- Xizmatlar savdosi bo'yicha Bosh kelishuv (GATS): maqsadlari, qamrovi va intizomi
- TRIPS shartnomasi

Internet manbalari:

- www.wto.org
- www.lex.uz
- www.jstro.org
- www.unjobs.org
- www.cambridge.org